

૩૫૭

વિદ્યાકળાનિધિ-તૃતીય કળા. (૧૯૬)

રાજભક્તિ વિહમ્બન.

(ભાણ.)

— — — — —

પ્રકટ કરનાર

“ગુજરાતી” પ્રેસના માલિક.

— — — — —

મુદ્રણ:

“ગુજરાતી” છાપાખાનું.

સંવત્ ૧૯૪૫. ઈ. સ. ૧૮૮૬.

કિંમત ૨ આના.

ભાણનું લક્ષણ.

સંસ્કૃત સાહિત્યકારોએ રૂપકના દશ ભાગ આ પ્રમાણે કહ્યા છે:—નાટક, પ્રકરણ, ભાણ, વ્યાયોગ, સમવકાર, ડિમ, ઇહામૃગ, અંક, વીથી અને પ્રહસન. તેમાં ભાણનું લક્ષણ આ પ્રમાણે કહેલું છે:—

ચતુર અને પંડિત વિટ પોતે અનુભવેલું કે ખીજા-
અનુભવેલું ધૂર્તનું ચરિત્ર વર્ણવે; આકાશ સાથે ભાષ-
કરી સામા માણસને સંબોધીને સવાલ જવાબ કરે,
અને સૌભાગ્યનું વર્ણન કરી વીરરસ અને શૃંગારરસ
; ભાષણ ભારતી વૃત્તિમાં કરે એટલે જે કંઈ બોલવાનું
તે બોલનાર વિટ સંસ્કૃત ભાષામાં કે પ્રાકૃત ભાષા-
માં ટુંકાં ટુંકાં વાક્યોથી બોલે. ઇતિહાસની સંકલના
1 હોવી જોઈએ અને તે એકજ અંકમાં પૂરી
જોઈએ. મુખ, પ્રતિમુખ, ગર્ભ, સાવગર્ભ અને ઉ-
પસહાર આ પાંચ સંધિમાંની આદિમાં મુખસંધિ લેવી
અને અંતમાં ઉપસહાર સંધિ લેવી, ખીજી સંધિ લે
નહીં અને નૃત્યનાં દશ અંગ બતાવવાં. દશરૂપ

જેમાં નિપુણ પંડિત વિટ પોતે અનુભવેલી વા
ખીજાએ અનુભવેલી ધૂર્તની જુદી જુદી અવસ્થાઓનું ચ-
રિત્ર રંગમંડપમાં ઉભો રહી પ્રસિદ્ધ કરે; આકાશ સાથે
ભાષણ કરી સામાને સંબોધી સવાલ જવાબ કરે, શૈર્ય-
રસ અને સૌભાગ્યરસનું વર્ણન કરી, વીરરસ અને
શૃંગારરસ સૂચવે; તેમાં ઇતિહાસ કલ્પિત હોવો જોઈએ;
અને તેની રચના ઘણું કરી ભારતીમાં કે કૌશિકીમાં ક-
રવી એટલે ભાષણ કરવાનું હોય તે પુરુષ કરે ને તે ભા-

પણ પ્રાયશઃ સંસ્કૃતમાં હોવું જોઈએ. (એટલે પ્રાકૃતમાં પણ હોવું જોઈએ.) ઝાઝી સ્ત્રીઓ તૃલ્ય અથવા તો ગાયન કરે અને કામોપભોગ વગેરેનું વર્ણન (એમાં) આવે. આમાં પાંચ સંધિમાંથી પ્રથમ મુખ્ય સંધિ મૂકવી અને છેવટે ઉપસંહાર સંધિ મૂકવી તથા તૃલ્યનાં દશ અંગ બતાવવાં.

સાહિત્ય દર્પણ.

ગુજરાતી ભાષામાં ભાણ આ પેહેલવેહેલુંજ છે. સંસ્કૃત સાહિત્યકારોએ ભાણનાં જ લક્ષણો કહ્યાં છે તે આ ભાણમાં કુટલે અંશે આવ્યાં છે તે તપાસવાનું જામ માફ નહિ પરંતુ વિદ્વાનોનું છે.

રાજભક્તિ વિડમ્બન.

(ભાણ)

[રંગભૂમિપર શ્રાદ્ધાણુ આવી પ્રાર્થના કરે છે.]

(દોહરો.)

કળા કરે જે નવનવી, દાખે સાધૂ વેશ;

ચાટતા જીવન જેહનું, નમું હું તે બગવેશ.

[શ્રાદ્ધાણુ ભય છે.]

સ્થળ-ત્રિવેણી સંગમ.

ભાણડાચાર્ય-(મોટો નિશ્વાસ મુકતોપ્રવેશ કરે છે)

(દોહરો.)

પરધન પરસ્ત્રી લોભથી, ગયું રાવણનું રાજ;

કુસંપ ઈર્ષ્યા સ્વાર્થથી, આર્જ ગયા પર હાથ.

રાજદ્રોહથી ભુંડું છે, દેશદ્રોહનું પાપ;

પિતા અવકૃપા ભલી, માતા મહા સંતાપ.

પિતા પાળે સ્વાર્થથી, ઈચ્છે સ્વાત્મજ સૂખ;

માતા રાખે બિદરે, ભોગવીને મહા દુઃખ.

જે માતાનો દ્રોહ હાં, કરે પાપી જે જન;

નરક ચાતના ભોગવે, ધિક્ક તેનું જીવન.

(આસપાસ નિહાળી.) આહાહા! પ્રભાતના પહોરની

શી શોભા આવી રહી છે. વાટ ધાટનો ઠાઠમાઠ તો અનુપમ

થઈ રહ્યો છે. જાત જાતના લોકો કેવા જણાય છે તે તો

જુઓ. કોઈ બગભડતો પગ સ્થિર રાખી વગ વધારવા,

જગને જણાવવાને નાક પકડીને ઉભા છે; કોઈ ધૂપમ્ સ-

મર્પયામિ-દીપંસમર્પયામિ, એમ ઢાંગ આદરી બેઠા છે;

કોઈ સાધુડા સાધુડીઓ ચાળા ચરકા કરે છે; કોઈ સ્ત્રી

પુરુષના તારામૈત્રકની બલિહારીજ છે! પશુ પંખીડાંઓ

પણ કોલાહલ કરી રહ્યાં છે. યાર, આજે દહાડો તો આ-
નંદમાં જાય તેમ જણાય છે ખરું! કંઈ કાર્ય થશે ખરું કે?
(થોડેક અગાડી વધે છે તેટલામાં રંગભૂમિ પરનો પડદો ફેર-
વાય છે.) આથોળ, આપણે કાર્ય સિદ્ધિ માટે શ્રમ લઈયે.
(સામાથી કોઈ આવતું હોય તેને નિહાળી એકદમ ચકિત થ-
ઈને, સ્થંભી ઉભો રહે છે.) અહોહો! આ લટકાળાં બાઈ શ્રી
પાંચ વિશનખી બાઈ કાણુ આવે છે? વાહ! શો એનો
હમકો ને કેવો એનો લટકો છે. નેણનો માર તો બહો
અડપલોજ મારે છે. ધુધરા પણ ધમધમ વાગીજ રહ્યા છે.
મટકોપણ ખૂબ છે. યાર છે તો હસકપર જો! (શરીરના
હાનભાવ કરી.) અંગનો મરોડ જોતાં તો આપણા હાંજળ
ગડગડી ગયા છે. (સાંમળીને) એ શું ગવાયું?

(ગરખી)

હુમક હુમક પાંઉ ધુધરું બળવે, કોઈ દિન નામ અપાવે;

હારે કોઈ દિન નાન ખીલાવે.

હુમક હુમક પાંઉ ધુધરું બળવે.

પુશ્વલી સંમ એ મૂખ દિખાવે, કોઈ દિન નામ કઢાવે!!-હારે.

લટક મટકસે ચલી અલખેલી, મુનિકા માન મુકાવે;

તારામૈત્રકકિ બાળ લગાકે, અળકુ ગળ્યે ખીઠાવે-હુમક

જો જન ઈસકી સંગમે રહેતા, પદ ઉસકા બઢ જવે;

નામ બઢાવત, નાન ખીલાવત, સી. આઈ. ઈ. પદ પાવે-હુમક

ચાટણ દાસકી બેટી એ હે ભૈયા, ચાટણચંદકી નારી;

નેન મટકસ લેત ફંદામે, લગે ગળે તક ખ્યારી-હુમક

રાજ મોહા રંકખી મોહા, મોહા દેશકા દાદી;

અઢીવઢી મોહા સહજમે, સખકી ઈસસે સાદી-હુમક

ખીખી ખુશામત ખહોત ફાંકડી, સાદીસે માન બઢાના;

નાન ખીલાવત ચાંદ અપાવત, જુતીયા કળ કળ ખાના-હુમક

એમકે ? વાહ, એ આંખના અણીયારા કેવા નચાવે છે
કે ભલા ધનેતારનું પણુ દિલ લગાચાવે! ઓયરે લટકો ! હાથરે
હમકો! આપણાં તો કાળજડાં કારીજ નાખ્યાં જો! મારું મન

તો આમ તેમ લપક લપક થાય છે. વાઈ એમને જઈને પૂછું કે તમે કાણ છો? પણ વખતે એકાદ થપડાક લગાવી દે તો? પણ ચાલની, એમ બીહીક કવી? (થોડાંક પગલાં આગળ વધીને, કોઈને પૂછતો હોય તેમ) ઓ રઢીયાળાં, લટકાળાં જૈરાં, તમારું નામ શું? (સાંભળીને) શું? ચા-ટણદાસ શેઠના દીકરી ખુશામતજાઈ? વાહરે! નામ તો બહુ સાઈ છે. તમારા મોઢાપર લાલી તો ઠીક પાદી છે. ઝોય ઝોય! તમારું નામ. તમારાપરથી તો ભલા ભલા વારી જાય તેમ છે. પણ તમે ક્યાં સીધારો છો? (સાંભળીને) શું, તમારા બાપે તમને એવી આજ્ઞા આપી છે કે તમારે દિનપ્રત્યે નવા નવા માટી શોધવા? વાહરે! તમારે તો બહુ મઝા! રોજના નવનવા માટીને વરો એ તો તમારા ભાગ્યનો પાર નહિ! (સાંભળીને) હું કે? તમે ભલા ભલાને ગુલતાન કીધા છે? કાંય નહિ કરો? તમારો રોપ ને લલકોળ એવો છે તે! તમને ન મોઢે તેના ભોગ, કેમકે તમે જેનાપર તુષ્ટગાન થયા તેના ભાગ્યનો પારજ નહિ! પણ તમે કેટલા માટી કીધા છે વાઈ? (સાંભળી) શું શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને તો ૧૬૨૦૮ રા-ણી હતી, પણ તમને તો તેનાથી દશ હજારમણા-થી પણ વધારે માટીઓ છે? અહો હો! બાઈશ્રી પાંચ ખુશામતજાઈજી, તમારી ખુબી શી ગાંઠ? અને એ સધળાને એકે સામઠા, શ્રીકૃષ્ણપેરે સુખ આપો છો, ભોગવો છો એ પણ અહોભાગ્યની વાત કેની? હવે તમે ક્યાં સીધારો છો? (સાંભળીને) તમારા માટીને ત્યાં? ચક્ષોની હું પણ તમને વળા-ત્ર આવું છું. (થોડાંક પગલાં ચાલીને) કેમ અટક્યાં બીબીજન? એ તમારા માટીનું ઘર? એમનું નામ શું? મીયા ચીયાજન! હા એમનું નામ સાંભળ્યું છે ખરું!! એ તો મીયા તારતે મીયા છે, પણ વગર સમજે મીયાભાઈનું નાડું પકડીને મને પરણેલા નથી તો! તમારી સાથે મઝગાંઠ પડ્યા પછી

તો મીયા નાઈટ બન્યા છે નાઈટ ને વાઘ મારું કહેવાયા છે.
 એ બીજું કોનું ઘર ? તમારા માટી લીંગડાદાસ ભાંગ
 પીડાજીનું ? એમનાં પણ તમે ધરવાળાં કે ? હોયેરતો.
 આ ત્રીજા તમને આવી મળ્યા તે તો કાશીના રાજા કે ?
 હવે એ તો ગયા વિશ્વેશ્વર પાસે !! પણ આલા ભેમાનું
 મુખચુંગન કીધું તે કાણુ ? એ પણ રાજાજ કે ? હોહો !
 એક તસુ જમીનના માલીક નહિ ને રાજા ! લલા માણસ
 ને આફતાબગીરી નથી ને પાલખી પણ નથી ! તો એવા
 રાજા સાથ તમને કેમ પરવડે છે બીખી ? એ તમને ઠીક લાડ
 તો લડાવે છે તો !! આ બીજા કાણુ અંધાર્યાંય ! હાહા
 આલખ્યા આલખ્યા ! એ તો મુંબઈમાં વસે છે. એ બાઈ
 સાહેબ તમને પરણે તેમાં નવાઈ શી ! એમની દાઢી મોટી
 ને માથુ નાહનું તેથી પેલા કાજીજી જેવા હાલ થાયજ
 થાય. બાઈ તમારા માટી તો રૂડા ખરાં ! પણ હવે તમે
 મારી પાસથી તો સીધારો. રખે તમે મને પરણી બેસો.
 મને તો તમો નહિ ગમો ! તમારા ગલાના સમ, મારાથી
 તો દૂરજ રહો !!

મારે ને તારે અલી નહિ બને, તું તો જતની છિલ-મારે
 હું તો છું દેશનો દાદખાંરે, તું તો છે હરામખોર;

તારા માટી પણ નહિ રૂડા, લલી જતના એ ઢોર.-મારે

તમારા જેવાં છબિલા, છટેલ આજે હાં તો કાજે
 ત્યાં એમ વેશિયા પેરે ફરે તે મને નહિ ગમો જો ! કરો
 કાણું બાઈ તમે મારાથી હું ! ગઈ કાળા મોઢાની ! દદાએ
 કંઈ કંઈના વ્રત ભંગ કરાવ્યાં ! રાંડે કંઈ કંઈને વટાવ્યાં
 એ કાણુ જાણે કેવી મોહિણી ધરાવે છે તે જણાવુંજ નથી
 પણ એના મોહમાં કોઈ લટપટ થયો કે પછી તે મુવા
 છુટયો. એ રાંડની મોંકાણુમાં તો આપણે ગલીયા બલદપે
 ગાંડામાં જોતરાધને વેઠ કરીયે છીએ, તો પછી, બધી બ
 આતા ને બમલમાં ધંઠા તેવો વેશ કરવો, બાલપર તમા

મારીને મોઢાં રાતાં રાખવાં તેમાં માલ શું? આપણા મા-
પર મોઢું કલંક છે કે આપણે આપણી જનનીનો દ્રોહ
રીએ છીએ, ને તે માહા પાપનો ભાર ઉપાડીએ છીએ.
(આકાશમાં જોઈને) શું? પાપનો ભાર નહિ, કેમ? (કંઈ
કેહતું હોય તેમ કાનપર હાથ મુકીને.) હં, સ્વાર્થ સર્વને
લાગેલો છે તેથી કે? અધ્યા ભલા માણસ, સ્વાર્થ તો સૌને
લાગેલો છે, પણ પરમાર્થની વાત તો કર! સ્વાર્થમાં શું
કમાઈ ગયા? સ્વાર્થ દ્રેષ ને વેરને લીધે તો આપણે મોળા
પડ્યા છીએ. (કંઈક સાંભળી) શું? ‘અમારા ભોગ?’ બેશક
અમારા ભોગજ તો. ભોગ નહિ તો ખીજી વાત શી? ‘કરેગાસો
પાવેગા’. ‘કરણી તેવી પાર ઉતરણી.’ પણ અરે આ ગમારના
જણ્યા! ભલા માણસ, હવે તો કંઈ સમજ. ધર ગયાં, ગામ
ગયાં, ધરા ગઈ, ધામ ગયાં; રાજ ગયાં, સાજ ગયા, પાટ ગયા,
પટલાઈ ગઈ; ઠાકર ગયા, ઠકરાઈ ગઈ, પણ ભલા માણ-
સોની ટેસી ગઈ નથી તો. પેટમાં પાસેર પાણી નહિ,
ને મેરે નામ દરેવાવખાં-તેમ (મૂછપર હાથ ફેરવે છે.)
કેવી ઠકરાત છે! ધિક્ક પડી એ ઠકરાતમાં-ફટરે ભુંડી ઠક-
રાત! ખુશામતમાંજ ઠકરાઈ છે તો! ‘સખ હાલ ખીગડ
ગયા’-યા અલ્લાહ! સુભાન અલ્લાહ! મુસલમાન ખીમરે,
હિંદુ ખીમરે, પારસી ખીમરે-સારા દેશ ખીમર! અખ
કોન ખચ ગયે?

(૫૬.)

બિગરી કોન સુધારે, નાથ ખીન બિગરી કોન સુધારે-ખી.
હિંદુ ખીગરા, પારસી ખીગરા, ખીગરા મુસલમાનરે;
દસ્તુર ખીગરા, દાદસ ખીગરા, ફોકટ હોત સખ ખીનરે;
ખીગરી કોન.
રાજ ખીગરા, નાઈટ ખીગરા, ખીગરા સખ સરવાળારે.
ઠીજી ખીગરા, બ્રાહ્મણ ખીગરા, ખીગરિકિ જપત માળારે;
ખીગરી કોન.

વાતચીતમાં, પોતાનો સ્વાર્થ ને દેશની દુર્દશામાં પણ
 ખીગરા! અહાહા! ખુશામતખાઈ ખુશામતખાઈ! વાહ તારી
 કરામત! ધન્ય તારા નામને! ધન્ય તારા માત પિતાને! ને
 ધન્ય તારા કામને! તારા નામની બલિહારી છે. તું રંકને રાય-
 ને તરણને મેર કરે છે. તારું રાજ ચોમેર બાપી રહ્યું છે.
 તારો જયજય બોલાય છે. આજકાલ દેશમાં સર્વત્ર ખુશામત-
 ખાઈ ને તેના સંતાન મિથ્યાપ્રશંસા, વખાણ ને સ્તુતિ,
 વિવાદ ને વિતંડા ફરી વળ્યાં છે! હાય! હાય! અમારા
 દેશની કેવી અધમ હાલત. હાયરે! હવે તે કેમ ખમાય?
 (ક્ષણભર થોભી.) ખસ ખસ! આપણી હાલત એત ખરાબ
 હો ગઈ. હવે ઇલાજ શો લાલાજી? ખુશામતખાઈને પરણીને
 એક કરતાં અનેક પ્રકારે દેશનો દ્રોહ કરવામાં આવે છે,
 અનેક પ્રકારે જાતનો દ્રોહ કરે છે, અનેક પ્રકારે માતાનો
 દ્રોહ કરે છે! અને એવી ખુશામતખાઈને પરણીને હવે દેશો-
 ન્નતિના ઉત્તમ કાર્યમાં પણ આગળ પડે છે! (આસપાસથી પ્ર-
 તિઘોષ સાંભળી) શું કહ્યું? ‘હા. હા, ખુશામતખાઈને પરણીશું’,
 કહો છો શું?’ એમ કે? ઠીક ભાઈ ઠીક. ખુશામતખાઈને
 વરો, માખણખાઈને વરો, ને પછી તમારો ભસ્તો ભરો!
 કોણ નાપાડે છે. આજકાલનો ઘાટજ જૂદો છે. નિયોગ
 કરવામાં એક બાયડી ૧૧ માટી કરે તો પણ છૂટ છે, તો આ
 વળી ૧૧૦૦ માટી કરે—ને ૧૧૦૦૦ કરે તો પણ કો ના પાડે તેમ
 છે! તેને પણ પરણવાને “લાલ કુંવરજી પરમાનંદ, ને દેશદ્રોહી
 થઈ કરે આનંદ” તેવાઓ તૈયાર થાય છે એ પણ રાજની
 ખૂબી! વખતની લીલા! પણ અગે દાંભિકો! તમે તો
 હવે હદ કાઢી. કોનગ્રેસ જેવું દેશોન્નતિનું સાધન
 તેમાં પણ ખુશામતખાઈને વરી દ્રોહ કરવો? ધિક્કાર!
 ધિક્કાર! તમારા જીવતરને ધિક્કાર! તમારા બાણત-
 રને ધિક્કાર! તમારા મનના અણતરને ધિક્કાર! હાય

ભારતજનની ! હાય ! તારા પેટે આવા કપૂનો ઉત્પન્ન થાય
તેનાથી તો પથરા પડે તે પણ સારા ! તારી દુર્દશા કરવા-
વાળાઓનો, કીયા અધમગારમાં વાસ થનારો છે ! ખુશા-
મતઆઈને પરણેલાઓથી કેવા કેવા (ગેર)લાભો થાય છે તે જોઈને
સરકાર પણ અધેરપીછોડી ઓઢીને કામ કરે છે ! તેને
પણ સારાસારનો વિચાર નથી, ને તેથી તે ખુશામતઆઈન ।
માટીઓને હિતજન આપવાને માટે અનેક પ્રકારની લાલચની
પેટી પોતા પાસે રાખે છે. કોઈને સી. એસ. આઈ., કોઈને
સી. આઈ. ઇ., કોઈને ખાંડબહાદુર ને કોઈને રાંડ બહાદુર
બનાવી જાય છે !! મોટા મોટા ઋષિમુનિ, રાજા ને મહારાજા
ખુશામતઆઈની લટકમટકમાં ફસાઈ પડ્યા છે. એ માયારૂપી
મોહીણી ખુશામતઆઈ એવી છે કે ન પુછો વાત.

(૫૬.)

નીચ પુરૂષના મોહને કારણ, વિધિએ મૂર્ખા બનાવી એ,
કામ કરાવવા, મોટાઈ લેવા, હિતમ રીતે ચલાવી છે.
... ને સી. એસ. આઈ. નાઈટ બહાદુર બાઈથિ થાયે;
એ ઢાંગીજનની, સૌ જનને મન બહુ લાવે.
શી બલિહારી ખુશામતઆઈ તારી ! તેં તો ઠીક
મે. તારી તો વાખવાખીજ છે તો ! તારા પ્ર-
કોણ ઉંચા તખ્તપર બેઠા છે તે તો જો.

(૫૬.)

નકો માયામંત્ર એ, મંગળ કાર્ય કરાયો હે;
સમ મોહ પમાડત, સખ જનકે મન લાયો હે;
બડે બડે પદ પામત સહજમે, નહિ જપતપજગાતા હે;
સિંહ બનત ક્ષણમે અભરૂપ, ચાહ પૂત્રીકી બાતા હે.
આ મંત્રના પરમ રૂપ રૂપ સાક્ષાત્ સર અહમદઅલી
! રાજા શિવપ્રસાદ પણ બડો લાયક થઈ ગયો છે.
ગાતું બીંગડું પણ લખલખી રહ્યું છે. સરકાર દરબારમાં
તેનો મરતબો બારી છે ! મસનદપર બેસવાની તેણે

તૈયારી કીધી છે. તેના લોભમાં હવે ધણુ ફસાતા જાય છે. (ઉપર જોઈને.) શું? 'ફસાયજ તો?' કારણ? (કાનપર હાથ મુકી સાંભળીને.) "તેમાં લડુ ખાતેકા મીલતા હે." વહા! કારણ તો ખલુ સારું શોધ્યું! હાય! હાય! હવે તો ખાવાની વાત ચાલી. (ખીજ ખાજીએથી સાંભળી.) શું કહ્યું? 'કારણ જુદુંજ છે?' કીયું કારણ? 'એમાં જે ખાવાનું મળે છે તે જુદાજ પ્રકારનું છે.' હા ભાઈ હા. જુદા પ્રકારનું છે તેમાં નવાઈ નહિ. પણ અનેક પુરૂષની સંગતિ કરનારી નિર્લજ ખુશામતસુંદરીને પરણીને લાડુ ખાવા એમાં માલ રો ખજ્યો છે! સ્ત્રીઓના પગ ઘોઘને પદવી મેળવવી! દ્યાનત, ધિક્ક ધિક્ક! ફટ પડી તમારી જાંઘીમાં! એ તો ચાટી-ચાચુંદનું કામ, એમાં મદાઈ શી? એમાં આખર શી? એમાં માન ને પ્રતિષ્ઠા શી? દેશનો દ્રોહ કરીને વળી માન મેળવવું. ધીક્ક તમારી જનુનીને! તેને પેટ પથરા પડ્યા હોત તોપણ સારા. હવેના ચાટીયા-ગોઠીયા ગોસાઇલાલના મંદિરના પડિયા ચા વધારે નપાતર! વૈજ્યવ તો કાકરનો પ્રસાદ આ તો શુદ્રનો પર-સાદ! શુદ્રનો પ્રસાદ પેટની આંતરડી ઠરે, પણ આ તો પેટડું બંદિંદુસ્થાનની દુર્દશા બેઠી છે! ખુશામતખાઈના તો હલ વાળી છે! તેઓ રાક્ષસો ખનવા ભગ્યા પણ છેતરે છે. છતી આંખે અંધાપો હોરે છે! છે કે 'સખ મુચ અચ્છ હે ધકેલો તુમેરા ગાદના!" ત્યારે તો ભલા ભગવાન! હવે તારે કરવું હોય તે કર, આ આપણે તો બેઠા! કીસીકા ધર જલો, કીસીકા પૂત મરો, લોક ખંદા તો ખાકે સોતે હે. (જમીનપર સુઈ જાય છે.) કુપાયના! કરણસામસ! પરમેશ્વર! અમરા આવે દે વિમળ જનની મતિની ગતિ વિમલજી ચતી જા

તેને સમજાવવાને કાંઈ સુઝ પતિ મોકલ કે જ્યાં અમારી હાલત પરમ કલ્યાણરૂપ થાય. ખુશામતખાઈના ચરિત્રથી તો તોખા ! ચરિત્રની પણ હદ છે, પણ આ તો વાત હદ બહાર વહી જાય છે. (ઉભો થઈને.) એક વખતે અકબરશાહે કહ્યું કે, હોશયારમાં હોશિયાર ખુશામતખેર લાવ. ત્રણ મનુષ્ય હાજર થયા. ખાદશાહે પુછ્યું કે 'તું ખુશામત કરશે ?' પેહેલાએ કહ્યું, 'હજુર! કેમ નહિ ?' ખાદશાહે તેને કાઢી મુક્યો. બીજાને પુછ્યું, તેણે જવાબ દીધો કે 'જહાપનાહ ! ખુદાવિંદ ! જ્યાં તક હો સકેગી વાહ તક કરેંગે !' ખાદશાહે તેને પણ કાઢી મુક્યો. પછી ત્રીજાને પુછ્યું, 'કેમરે-તું ખુશામત કરશે કે ?' તે બોલ્યો, 'ગરીબપરવર, ત્રણ-જહાનનામાલિક, દીનના દાતાર, દરીઆએ હોફેજ, અલ્લાહ અકબર ! કયા મજલ, કયા ભલા, મેરી કયા તાકાત કે આપકી ખુશામત કર શકું ?' ખાદશાહે બાણ્યું કે આ ખડો ખુશામતખેર છે. તેવાજ આપણા દેશમાં ત્રીજા પ્રકારના આટીયાચંદો નિકળી પડ્યાછે. દેશ ને દેશી પ્રજાના હિતની લાંબી લાંબી વાતો કરે છે, પણ સુદામ ખુશામતખાઈ વગરનું તો તેમનું જીવતરજ બળ્યું નથી. મૂર્ખ આ છંદીખાઈને વરે તેમાં આશ્ચર્ય શું, પણ પાંડિતો ખુશામતખાઈને વરે છે ! કર્તુ-મઅકર્તુમ અન્યથા કર્તુ સમર્થ પ્રભુ : ત્યારી લીલાની બલિહારી ! તું કરે તે ખરું ! (તેપથ્યમાં સાંભળીને.) શું ? હું ટકા મિથ્યા કરું છું ? (પાછો સાંભળીને.) મુદાની વાત કરે તો ઠીક, તો હવે સાંભલ રાંડના ગમાર, આપણે મુદાની વાત કરીએ. આપણી કૌનઝેસ જેવી પરમપારમાર્થિક સમાનો આપણા દેશના ફટલાક આટીયાચંદો દ્રોહ કરે એ બહુ ખનથંકારક બનાવ નથી કે ? કૌઝેસ ! કેવી રહી રાજસમા- છે ! તેમાં કેવું ઉત્તમતાપણું છે ! હરિયાલી જેવી પ્રજા લીલાન ! વરિયાલી જેવી રાજસમાન ! મુખાઈ નગરીમાં પણ

સ્થપાઈ ! ! સઘળા જનોએ તેની ધણી પ્રશંસા કરી ! સર્વે લોકોએ જય જયકાર કરીયો કે એ કોનગ્રેસ સૌથી વધારે લાભ કરશે ! ! તેનો જયજયકાર હો. પછી તેનામાં વધારે મજબુત તત્વ ઉમેરાયું. રાજ ભેળાયા, પંડિત ભેળાયા, સુર ભેળાયા ને વિવેકી પણ ભેળાયા. સૌ કોઈ તેના વખાણ કરવા લાગ્યા. પણ કેટલાક ખુશામતખાધના માટીઓ, ચાટિયાચંદોને તે ગમ્યું નહિ. તેઓ કેહેવા લાગ્યા કે કોનગ્રેસ એ તો રાજદ્રોહી છે ! કેવે પ્રકારે રાજદ્રોહી, તે કોઈ બતાવતું નથી, પણ રાજદ્રોહી ! બસ રાજદ્રોહી ! એમ ખુમ મારવા માંડી ! વાતમાં વિસાત નહિ, ને બોલનારમાં ચવ નહિ, તે છતાં આપણા હિતના કટકા, આપણું ખાઈ આપણું જ ખોદનારા કેટલાકોએ તે વાત ઉઠાવી લીધી ને ‘ખીશકેલી ભેળી તેની પુછડી પણ હાલે’ તેમ કેટલાક સર ને નાઇટના ભોગી ને લોભીઓ તેને પુછડે વળગ્યા.

‘બનમાં કોઈ જાણે નહિ, ને હું વરની ફાઈ;

ગાઉ ખેસવાનો હુકમ નહિ, ને દોડી દોડીને મોઈ.’

તેમ કેટલાક શંખભારથીઓ ઝુંડોલઈ મેદાન પડ્યા; કે અમે પ્રજામત જાહેર કરીએ છીએ કે કોનગ્રેસ રાજદ્રોહી છે; તેમાં ભેળાવું નહિ. કલકત્તા અને મદ્રાસ, મુંબઈ ને અલાહાબાદ, જહાનપૂ ને દોજખ, આફતાખ ને મહાતાળ ! ખુણા ને ખોચરા, રાણીજયા ને ખીખીજયા એમ સર્વે સ્થળેથી કેટલાક ભારતેમીયા નિકળી આવ્યા ને કોનગ્રેસને નિંદી. રે હાથ ! હાથ ! ગરીબ બાપડી કોનગ્રેસ ! હજી તો તું બાલ્યાવસ્થામાં છે તેટલામાં તો તારાપર કેટલાક દુર્જનો કેવો આરોપ મુકે છે ! તને કહે છે કે તું નકારી છે, તું અરાજકચાલ છે ! તું રાજદ્રોહી છે ! તું શીતુરી છે ! તું ખંડખોર છે ! હાથરે, હું તે કોના નામની પોક મૂકું ! પેલા મૂછડીયા ખેંચતો અલિગઢવાળો ખુશામતખાધનો ઢેકરો માટી ! ચીચાળન, !! પેલા કાશીવાળો ધનપાળશાહ

રાજા શિવપ્રસાદ; પેલો મુંબઈનો સાક્ષાત્ ધનવંત્રીનો અવ-
તાર ને ખુશામતસુંદરીને પરણી ઉતરવા ઇચ્છે પેલે પાર;
અને પેલો માંખણનો મોટો વેપારી લાલ ખુજ્જકર એડીયા
આર્યજી અંધાર્યાર્યજી! એ બધા પહેલા ઠાંટીયા, ને લાંબા
હાથ કરીને પહેલી, ચોડી, ઉંડી ને સાંકડી વાતો કરે
છે, તેમના પેટનો મરમ તમે કોઈ જાણો છો? આવજો
આપણી નિશાળે, તમને જણાવીશ. અને તેમની મૂછ-
ડીયા કેમ પુછડીયાપણું કરે છે તે બતાવીશ. આ
બધા લાલખુજ્જકરોની વાત તો વાત કે તેમાં અક્કલનીજ
લાતમ્ લાત જાણજો! સુણો સખ લાલા સાહેબો, એ લા-
લખુજ્જકરજીકા જન્મ વૃત્તાંત! એક કોચરાની સાલમાં પેલ
હવાઈ ગામમાં લાલખુજ્જકર રહેતા હતા. ગામમાં અક્કલના પા-
રેખ તો તેજ! એક વેળાએ તે ગામને પાદરેથી એક હાથી ગયો,
ને તેના પગલાં કાઢવામાં પડ્યા રહ્યાં. સહવારના હવાઈ
ગામના લોકો પાદરે ગયા, ને ત્યાં આવાં મોટાં પગલાં જોઈ, તે
કોનાં? તેનો વિચાર કરવા લાગ્યાં. સૌને સમજણ પડી નહિ
એટલે લાલખુજ્જકરને તેડી આણ્યા ને પૂછ્યું કે ‘આ શું
ખુજ્જકર કાકા!’ મીયાંએ લાંબી દાઢી, ટુકું માથું, ઉંચું
પેટ ને નીચા હાથ હલાવીને ધણો વિચાર કરીને કહ્યું કે—

ખુજો તો લાલખુજ્જકર ખુજો, ચોર ન ખુજો કોઈ;

પાઉમેં ચક્કી બાંધકે, હરના કુદા હોઈ.

તાતા થૈ તાતા થૈ થૈ થૈ ભલા.

એવા આ આપણા લાલખુજ્જકર નેકનામો છે. ખુ-
શામતબાઈને પરણીને નામ કાઢવા માંગે છે, પણ એમાં
વખત આવે તો નાનના વાંધા પડે છે, વાંધા. એક મુસલમા-
નોને શિખામણ આપે છે, એક હિંદુને, એક પારસીને!!
પણ આ બડે બાપકે બેટેકુ કોઈ પૂછને વાળા હૈ કે, ભલા
માણસો, તમારી આ લાલખુજ્જકરાઈ બતાવવાનું કહ્યું છે
કોને? અને એ બધી મરદાઈ તો ત્યારેજ જખરી માનતે કે

બંદાના હાથમાં થોડાક સી. આઈ. ઇ. ને સી. એસ. આઈ-
 હોત તો. માનો છો? સૌ યુજ્જકરોની યુજ્જકરાઈ મળે
 છેજ ! કોનગ્રેસને નિંદે તો પછી વંદના થાયજ ! (ઉપર જો
 ધને). રડ ના, લલી બાઈ, રડ ના. તારાપર ગમે તેવા
 આરોપો કાં નથી આવતા, પણ આખરે સત્ય તે સત્યજી!
 સત્ય આખરે પણ સત્ય ઠરશે ! ને દુર્જનો કાળાં મોઢાં
 કરીને નાશી જશે. (પાછું જોધને.) જરાક તો હસ ! તારો
 જય છે. અયી કોમળાંગી ! બલી મૃદુભાષીણી ! દૈવી
 આર્યજન પ્રાણાત્માઓધારક તરણી ! માહાત્મી ખ્રિટીશ
 રાજ્યતારક ! રે લલીત લક્ષણવાળી લલના ! તારા વિરૂધ્ધ
 કે બરાબર કે છોટાબર ! ગમે તેવા તરા કે નિરાની ઝુમમાં સત્ય
 પ્રકાશને નામે, પોતાને કામે, ગમે તે કામે, નરાતાળ જૂઠું,
 ખરી રાજબક્તિના દાંભિક લેખાસમાં દેડકા પેરે ડરાક ડરા-
 ઉનો પટપટારો કરી કહે તો તેના બાબરામાં ગાબરાં પડેલા છે
 તે સાંધવાને ગોબરમાટી મોકલીશ !-તું કાં ડરે છે ? કાં રહે છે ?
 ને કોઈ નવરા સલાટપેરે શીકાળ શીકી શીકી વાતો કરે તો
 તેને ઢીકાળ પાટુજીથી ઢેકાણે લાવીશ. સખી કોનગ્રેસ ! એ બધા
 અવટાઈ જનારા છે, તું ધુમી રહે ! (બાબુએ જોધને)
 શુરે ? એમ પુછે છે કે “ સરકારની સામા એ કોનગ્રેસ
 નથી ? ” વાહવાહજી વાહવાહ ! તમે તો બડા અક્કલબાજ છો ?
 તેમાં એવું કૃત્ય કીયું જોયું કે કોનગ્રેસ, નિરાધાર નિર્દોષ
 બાપડીપર આ આરોપ ! જરા બતાવો તો ખરા લેયન કે લેયા-
 જી લાલાજી ! એક વાત તો એવી બતાવો કે જમાં જરા પણ
 સરકાર વિરૂધ્ધ હોય ? શું સરકારને ખાવા નહિ મળતું હોય
 તો નહિ કેહેવું ? શું સરકાર ત્રાસદાયક કરો મુકતી હોય ને તે
 ખમાય તેવા નહિ હોય તોપણ નહિ કેહેવું ? સરકાર વચન
 આપે, ને તે પાળવામાં ગાંગાતલ્લા કરતી હોય, બૂલીજતી
 હોય કે વામાટામા મારતી હોય તોપણ નહિ કેહેવું ? સર-

કારનો ઉપદેશ એવો છે કે ? કાણે કહ્યું ? અથે મુખ શિરો-
મણી !! સરકાર એવી નથી કે જે પોતાના દેશની હાલત,
પોતાના પુત્રોની હાલત જાણવાને નારાજ હોય ! ! એ તો માત્ર
તમે ખુશામતખાઈ-પુશ્પલીના પતિઓનો તર્ક છે ! વાહ ! ધન્ય
છે ધન્ય છે તમારી ખુધને ! તમે માટા અક્કલ પારખુ તો
ખરા ? (ખાનુએથી સાંભળીને) શું ? ‘અક્કલ પારખુ નહિ ?’
ત્યારે કાણ ? (ખાનુએથી સાંભળે છે.) ‘ઠીકરી પારખુ ઠીકરી ?
વાહ ધણું રૂડું નામ ! અક્કલના ખારદાનો માટે એ
ઠીકળ નામ આપ્યું છે, કેમકે કાનગ્રેસ જેવા પવિત્ર
જનસમાજને જે દ્રોહી ગણે તે ઠીકરી પારખુ નહિ’ તો
ખીનું શું ? એ તો ઝોલા તેજ વાણીઆના જતભાઈઓ !
ઠીકરી પારખે તે હોશિયારા ઘડાની, તાવડીની, કાડીઆની
ગાળીની ને ગાગરની ઠીકરી પારખુદસો તે વળી કાનગ્રે-
સની પારખ કરશે પારખા ! ગાજર મૂળા પારખુ તે કંઈ
ઝવેરી થવાના હતા ? સરકાર પણ આવા ઠીકરી પારખુ-
ઓને પોતાના સાથી કરે છે, પોતાના સંગમાં બેસાડે છે, તે
પછી તેના ડાહ્યાણની પરિસીમા ! તેના જ્ઞાનની તો હદ
થઈ ! રાજકીય જ્ઞાન તો ઠેઠ ખંદા રામેશ્વર પહોંચ્યું ! ચાટણ-
દાસના જભાઈઓ રાજ સેવા કરે છે તેમાં કંઈ ભલીવાર છે
કે ? રે ખુશામતખાઈની સેવા સંખે સાંભળો તો ખરા !

વરં વનં વરં મૈશ્વર્યં વરં મારોપજીવનમ્ ।

ધિન્દેશદ્રોહતોલ્લ્લ્લ, વિદ્વદં હતપૌરુષમ્ ॥

વનમાં રહેવું સાફ, બીક્ષા માગીને ખાવું સાફ, વઈતરૂં
કરી પેટ ભરવું સાફ, પરંતુ પોતાના દેશનો દ્રોહ કરી પદવી
મેળવનારા હીનડા પુરૂષને ધી:કાર છે.

(રંગભૂમિમાંથી જળજળકારનો પોકાર.) ભલા બ્રાતા-
ઓ, તમને નમસ્કાર ! તમે ગુણુ છો તો આ બે વાત
કહી, પણ ઝોલી રોડ ‘બે’સ આગળ તો ભાગવત’જ તો !

હવે સર્વ કાર્ય મનોરથ સિધ્ધિ જે કંઈ રહી છે તે દેશ-
 દ્રોહમાંજ રહી છે. સરકાર પણ બડી અક્કલબાજ છે. તેણે
 ઠીક યુક્તિ લગાવી છે. જે ખુશામતખાઈને વરે ! જે ચાપલુસી
 કરે, જે ચાટણાપણું કરે તેને અમારા ગોસાઇજીના મંદિ-
 રપેરે પ્રસાદ આપે છે ! આ પ્રસાદનો ચટાકો બડો
 અચ્છો પડ્યો છે ! આ પ્રસાદથી કંઈ કંઈ વટલી ગયા છે.
 કંઈ કંઈ બડા ભાવકાં વેળણવડાં થયા છે ! સરકાર પણ બડી
 બહાદુર છે કે કંઈ કંઈને દેશધર્મથી બ્રહ્મ કરી દીધા છે.
 પ્રસાદીમાં ન જાણો કે ઠોર ને દુપડી, મલાઈ ને ખુવાના
 લાડુ, પુરી ને પકોડા મળે છે ! એ મળે તો તો ધૂળ
 નાંખી, પેટ તો ભરાય; પણ ઝોઝા ખીતાખ ! હાથ પગ
 પેટમાં જીખ લાગે તેવા ખીતાખ ! કાગળના કાપલા, ર-
 પાના ચીપલા ! તેને માટે અનેક કાળા, અનેક ઘોળા !
 ધૂળ પડી તમારા ઘોળામાં—કે રાંડીકુડી માયામુડી જેવી
 ખીતાખડીને પરણવા જાઓ છો ! પણ એ મોહીણી બહુ
 મઝાની છે. એનાથી શીવપ્રસાદ વટલી ગયો, સૈયદ અ-
 હમદઅલી વટલી ગયો, ભીંગાનો રાજા વટલી ગયો, ખી-
 નારસનો સુરદાસ વટલી ગયો, મુંબઈનો કાજી વટલી ગયો,
 દીનશાહ પીટીટ વટલી ગયો, અને હજી વટલી જનારા
 કેટલાએ તૈયાર છે ! ‘પ્રસાદની ખુખી તો ન્યારીજ છે !
 મોઢામાં નામ દેતાજ પાણી ભરાઈ આવે છે ! વાહ ! સી.
 એસ. આઈ. ! તારી બલીહારી શી ગાઈ ? અયે બલી
 સી. આઈ. ઇ., તને બોલાવતા તો મારો જીવબાગે બેહ-
 સ્ત જાય છે. તું મને વરે તેટલા માટે તો હું કોનએસને
 નિંદુ છું, દેશીએને ગાળો લાડું છે, કાંઈને ખંડખોર ને કાંઈને
 શીતુરી કહું છું—ને સરકાર તો આંધળી ને હૈયાકુટી છે, તે અ-
 મારા જેવા ઠીકરીપારખુદાસ અંદાશજીના કેહેવાને ગણકારે છે.
 ઝોજી, એમ એમ કરતા તો અમારા જેવા કેટલા ખીતાખવાળા
 થઈ ગયા. કંઈ નહિ તો જે. પી. ને ફેલોમાં પણ છેની ?

એ તો ધીમે ધીમે કામ આરંભાશે. દેશદ્રોહ કીધો તોપણ શું ને ન કીધો તોપણ શું ? સરકારની ખુશામતથી તો અમારા દીકરાઓને નોકરી મળે છે, અમને પુછે છે, અમને માને છે—અમે લેવીમાં ખરા, અમે સલામાં ખરા, જ્યાં હોય ત્યાં પેહેલે પાટલે અમે પુગ્નઈએ ! પછી દેશને આખરે લાભ થાય કે નુકસાન, તેમાં અમારે શું ! દેશને પોક મૂકવો છે ? મુડદાં બેહેરત જાઓ કે દોજખ, અમકું કયા ?' મિથ્યાપ્રશંસક આત્મસંતોષિ ખીતાખલાઈ તને નમસ્કાર ! તારી ખૂખીને નમસ્કાર ! (ચોડીક ફાણુ થોભીને.) બોલતા બોલતા મારો શ્વાસ રૂંધાઈ ગયો છે, પણ હજી થાણું કહેવાતું છે. 'તપકી મતિ ગઈ, શીર બન ગયા આમુધ', એ વાત સાચી છે. એલેકઝાંડરે એક મુનિને પુછ્યું કે ભયંકર કોણ ? તે વેળાએ તેને જવાબ મળ્યો હતો કે વાયકમાં ખુશામતનો માટી ને અવાયકમાં સિંહ. અરે સિંહ તો સારો કે તે એકનોજ પ્રાણુ લે, પણ આ ખુશામતનો માટી તો બહુ પાતકી, બહુ ખરાબ ! બહુ ભુડો ! તે તો જનોનો નાશ કરાવે તેવો છે. હાલમાં સરકારને જીતું જીતું સમજાવે છે કે દેશ આપાદ છે, પણ જ્યારે લોકો મરી જશે, ને તેમનામાં સેતાનનો વાસ થશે, ત્યારે પછી શું કહેશે ? ખુશામતખર્ચના માટીથી ખુબ સંભાળવું. બાપડી બાપડી સૌ કરશે, પણ કાપડી કોઈ કરશે નહિ. સરકારને મીઠું મીઠું સૌ કહેશે, સાફ સૌ બતાવશે, પણ કડવું ઔષધ તો જેને દુઃખ લાગશે તેજ પાશે. જેઓના મનમાં મલિકા માયાઝમાના રાજ્ય તરફ પ્રીતિ હશે તેજ રાજ્યમાં ખરાબી હશે તે ખુલ્લી બતાવશે. ખરાબ રસ્તે ન જવાતું જેના પેટમાં દાઝતું હશે તેજ કહેશે—ને તે શિખામણુપર અમલ કરવાથી લાભ થશે. નહારે માર્ગે સંભાળીને જવાથી ને તે સુધારવાથી કદી પગ ભાંગતો નથી. પણ જે ખરાબ માર્ગને કહે છે કે તે માર્ગ સારો છે, ત્યાં ભલે ગાડી દોડાવ્યા જાએ ને પછી ખાડાખખોચીયામાં ગાડી ભાંગીને

ભુકો થશે ત્યારે પછી શું કરવું ? તેવા નિય ગરદનિયા-
નિય બુધ્ધિનાને શું કહેવું ? તેવાને ગરદન મારવા કે ગેલો-
ટાઈન પર ચઢાવવા ? શાસ્ત્રમાં વચન છે કે ‘રાજને ખરો માર્ગ
નહિ બતાવનારાઓને રાજાઓ પાસે ઉભા રાખવા નહિ.
ખરો માર્ગ નહિ બતાવવાથી રાવણ મરણને પામ્યો હતો,
ને કૌરવકુળ નિકંદન થયું હતું.’ હાલના હવે પુરુષોત્તમ
કર્તવ્ય પાપી શત્રુનીથી કોઈ પણ રીતે ઉતરવું નથી.

(ચોપાઈ.)

કાર્ય બીકસતા કોઈ ન જાણે, સ્વાર્થ બાતા સૌ પીછાણે;
જળ પડતહોં પાછયે કુવાડા, નેત્ર બોલકે જીભે ગવારા.

એમ નહિ તો બીજું શું. તેજ સમજે દુકારે
પણ ગમેડાને તે ડીકાજ તો! આખું આયોવર્ત કોનગ્રેસ
દ્વારા દેશની દીનદશાનું દર્શન કરાવે છે, તે પાપીજનના
મનમાં ઉતરવું નથી. ક્યાંથી ઉતરે ?

(સાખી.)

રાજ દશા વિપરિત આવી તવ, હિત રાય નવ જાણે;
શત્રુની કર્ણ કુવાકય કહે તે, સાચા સર્વ પ્રમાણે;
દશા થઈ માઠી રાયની, ભૂ ભેજો થયો ન્યારે;
મોક્ષ આપિયો સત્યવાદિએ, તારયો સત્યાધારે.

પણ આજે સત્ય કોણ સાંભળે છે ? સૌને મીઠું મીઠું
પ્રિય લાગે છે. ઘરવાળી પણ મીઠી મીઠી વાતો કરે છે તે
સારી લાગે છે, ને ઝટ દેતાં કે એકાદ પોલકાનો પેગામ
ચાઠવી દે છે. પણ એ મીઠું તે તો રોગ વધારનાર છે.
કડવું જ ગુણુરૂપ છે. (આસપાસ જોઈને, કોઈએ કંઈ કહ્યું
હોય તેમ) તમે કહો છો તે સાચું છે. કડવું કોઈને ન
ગમે. પણ બાછરે, સરકાર તો બડી રહાણી છે. આવા
વિતાંડા, દંભી, સ્વાર્થી, દેશદ્રોહીને સારી રીતે પીછાણે
નહિ તેમાં તેની દિવિદૃષ્ટિને આંખ નહિ લાગે કે ? તે સારી
રીતે જાણે છે કે જેના પેટમાં પાક્યા તેના બાળ પીંખવા

તૈયાર થયા તે વહી અમારું શું ફલદર ફીટાડશે? 'જ' માને
મારે તે માસીનો કેમ નહિ સંહાર વાળે.' (ઉંચી નજર કરી)
બરેબર છે. સરકાર તો બડી પાકી છે, તે તેલ જોય છે ને
તેલનીધાર પણ જોય છે. પછી એકદ વખત આવશે તે વેળા-
એ આ સર્વેને ફટકાવી કાઢશે. (ઉપરથી અવાજ સાંભળીને.)
ત્યારે ઠીક મઝા પડશે તો ? એમાં શું સંદેહ ? કંઈ કર-
મના ફળ ભોગવવાજ પડશે.

(સાખી.)

કોદરા વાવીને તમે લાઇ, ચોખાની કરો કાં આશ;
અસત્ય વાણી બોલીને લાઈ, ઈચ્છો કાં સ્વર્ગનો વાસ;
એ તો નહિ બનેરે, લાઈ નહિ બને.

પણ હજી ભુંડાનો અવસર આવતા વાર છે. છતાં આ-
જકાળ તો અસત્યનો જય છે, પુશામતનો જય છે, ચાપલુ-
સીનો જય છે, તો પછી ખીજ વાત શી ?

ગાંડું લોકો ઘેરે ચઢે, મરદો કા બેહાલ;
પતિવ્રતા ભુખે મરે, કુલટા લાલમ્લાલ,
લાઈ દેખો દુનિયાકા તમાસા,
ઈસમે આ રહી સખ આશારે,
લાઈ દેખો દુનિયાકા તમાસા.

(પીઠ ફેરવી.) આ વાત તો સત્ છે, કે સત્યે લક્ષ્મિ,
સત્યે શ્રેય, સંપે જંપ, ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય. અંતે ધર્મ-
જ શ્રેષ્ઠાસને એસશે !! ને અધર્મ ને અધર્મીને કાળા
કરવા પડશે. પણ હમણાં તો 'ધર્મીને ઘેર ધાડ ને કસા-
ધને ત્યાં કુશળ છેની?' પણ એ સર્વે ચાર દહાડાનું ચાંદરણું
ને ઘેર અંધારી રાત. સરકાર કદાચિત કોનગ્રેસપર ઈતરાજ
કરશે, પણ તે ઠોકર ખાઈને ઠેકાણે આવશે. મનમાં તો
સરકાર બાજુજ છે કે કોનગ્રેસ લાભકારી છે, પણ કેટલાક
દુર્જનના ભેખમાં ભોલવાયતો ભોલવાય-ખાકી ભોલવાય
તેવી નથી. દુર્જનો કંઈ એખી ગેખી અંધેરપીછાડો આ-

ઢાડે છે તેથી તે ખરો માર્ગ ચુકી જાય તો નસીબ તેના ને આપણા ! પણ તે અતે કહેશે કે 'હાય હાયરે ! પાપી દુષ્ટો, તમે અમને ફસાવ્યા ! રે એ અમારા કુપુત્રો ક્યાં ગયા ! તેમનો મેં સંસર્ગ નહિ કરીને સત્યવાદી સુપુત્રોનો સંગ કીધો હોત તો કેવી હું સુખી થાત ? ને આવી વિટંબણા વેઠવી તો ન પડત ? રે એ કુપુત્રો, હવે જો આવે તો તેમને દેશ પાર કરું.' અવિચારે વર્તવાથી આવી દશા ઘણી જલદીથી આવે. અહાહા ! રંગ છે ચાટણીઆઓ, રંગ છે લટપટપંછીચતુરસસુખણો ! તમે પણ ખૂબ ગડગડ મચાવી દીધીછે. પણ એમ તમે જશ મેળવવાના નથી. જશમાં તો જુના પુરાણ જીતિયાજ ! ને એમ તમારો જય થવાનોએ નથી. જય તો કોંગ્રેસનો, જય રાજસમાજનો ! જય સત્યનો ! (સાંભલીને) આહાહા ! કેવો જયજયકારનો પોકાર ઉઠી રહ્યો છે. કેવી આકાશમાં ધ્વનિ ગાજી રહી છે ! વાહ ! વાહલનો રંગ પણ કેવો બદલાઇ ગયો ! રંગ છે ! રંગ છે પ્રભુ, તારી યુદ્ધિને પણ રંગ છે. કેવા કેવા પ્રાણીઓ તેં ઉત્પન્ન કાઢ્યા છે.

(છયેયો.)

કોઇ ઇચ્છે બદમાસિ, ચિત્તમાં અનર્થ તાકે;
કોઇ ચાહે ચોરી, ચાટુપણુ કોઈક જાંખે;
કોઇ ઇચ્છે છે સ્વાર્થ, કોઈ જુઠ વાત ચલાવે;
તેયિ રાજ થઇ મન, ટેટલ પદ સજે પાવે;
એમઅજબ ઘાટ દુનિયાતણો, સતઅસત વ્યાપી રહું;
દુષ્ટ સૂજન બનેનહી, જાણુ જગતમાં થઈ રહું.

તો હવે શો ઉપાય કરવો. વિનાસકાન્તે વિપરિત યુદ્ધિ ! જેની આવી રહી હશે તે એમજ કરશે. દેશમાં ખારનલ, ગ્લાડસ્ટન, પ્રાઇટ, કોમવેળ, વોસીંગટન, નેપોલીયન, વિલ્યમ ટેલ, રૉબર્ટ જુશ, શિવાજી એવા સુપુત્રના તો ટોટાજ છે ! પણ હશે, તેનો સોય શું. જેસી કરણી તેસી ખર ઉતરણી. જેવું વાવશે તેવું લણશે, ને ખાલી

બકબકાટ થશે. વા વાવશે તે વંટોલીઓ લાણુશે, ને કૌવચ
વાવીને શરીર ખણુશે. જેવું વ્રત કરશે તેવું ઉઘાપન
થશે. બાકી સત તે સતજ રહેશે. તેને પાસ લાગવાનો
નથી. કોનગ્રેસ સત છે તેને ગમે તેમ કરશે તોપણ
કંઈ અલવલ આવવાની નથી. અસબસ! બહુ થયું. ઘણો
વખત થયો. સરકાર અને પ્રતાપી ભારતજનને માટે
આટલું કહેવું બસ છે કે, જે રાજ

(દાહરો.)

ગુણી અવગુણી પીછાણીને, કરે રાજના કાજ;
સ્તુતિપાઠકના નાશથી, ભોગવે અચળ રાજ.
હવે તો રાજ્યના શ્રેય માટે, આ ભરત મૂનિનું વાક્ય
સફળ થાય એટલે ઘણી ખંખા બાપજી !

(છર્યો.)

પરધન પર સ્ત્રી દેખિ, નૃપતી ચિત્ત ન ચલાવે;
ગૌનું કરે રક્ષણ, મેઘ શુભ જળ વરસાવે;
ધર્મ સંરક્ષણ કરી, પ્રજાજનના દુઃખ કાપે;
અંગ્રેજનું આ રાજ, ધિર ઝટ કરી પ્રભુ થાપે;
વેદ માર્ગે ચાલે સજ્જન સૌ, હઠાવે દુષ્ટ જનનો ભય;
ઋષિ મુનિ શિવજી એ વદે, ભારતેન્દ્રનો જયજય;

બ્રિટિશ રાજનો મહા જય;
જ્યાં કોનગ્રેસનો જયજય.

(પડદા પડે છે.)

વિદ્યાકળાનિધિ.

(પ્રથમઅંક ચોડશકળા.)

કળા	પુસ્તકનું નામ.	કિંમત.
૧	ચારુચર્યા. (બહાર પડયું છે.).....	૦-૪-૦
૨	તમાસંવરણ નાટક (બહાર પડયું છે.) ...	૦-૨-૦
૩	રાજબક્તિ વિડમ્બન (ભાણ) (બહાર પડયું છે)	૦-૨-૦
૪	કળાવિલાસ. (છપાય છે.).....	૦-૬-૦
૫	ઉપદેશ શતક.....	૦-૪-૦
૬	કૃષ્ણ ચંદ્રાવળી (નાટિકા.)	૦-૮-૦
૭	વિદુરનીતિ. (સંસ્કૃત સહિત.).....	૦-૪-૦
૮	દશરથ પ્રાણુત્યાગ. (વાર્તા.).....	૦-૪-૦
૯	કામ દંડીય નીતિસાર.....	૦-૮-૦
૧૦	ગીત ગોવિંદ (રાગદારીની સમજણ સહિત)	૦-૮-૦
૧૧	ધનુર્વેદ (મૂળ ને ભાષાંતર સહિત).....	
૧૨	શુદ્ધામૃત. (વેદાંતના નાના અંથો.).....	૦-૪-૦
૧૩	રસિકરંજન	
૧૪	પુરંજનાખ્યાન (૩૫ક.)	૦-૪-૦
૧૫	રત્નમાળા.....	૦-૪-૦
૧૬	ચંડી. (વીરરસ પ્રધાન ગદ્ય કાવ્ય.)...	૦-૪-૦

 આ ચોડશકળા ઉત્તરોત્તર પ્રકાશશે.

